

Dorđević dr Miroslav, SAVREMENI PROBLEMI ISTORISKE NAUKE

Beograd 1959. izd. Kultura

U vrijeme kada se u našoj zemlji sve življe i intenzivnije razvija rad novoosnovanih posebnih Savjeta za naučni rad, kada se njihovom inicijativom pokreće sve šira diskusija o cjelokupnom kompleksu problematike organizacije naučnog rada i, konačno, u jeku rada na redigiranju petogodišnjih planova naučno-istraživačkog rada (saveznog i republičkih) ova je knjiga dr M. Dorđevića zaista dobro došla. Ona u širokom rasponu otvara napokon, toliko potrebnu, javnu diskusiju o problemima razvoja historijske nauke kod nas.

Nakon kraćeg uvoda autor je svoja izlaganja iznio u pet poglavlja. U prvom poglavlju (str. 11—25) riječ je o klasnoj suštini »distance« u historijskim izučavanjima; u drugom se (str. 67—84) razrađuje pitanje o perspektivama razvitka naše historijske nauke, a u petom, i zadnjem poglavlju (str. 85—103), obrađuju se problemi savremene organizacije historijskih istraživanja.

Kao što je i logično autor se dotiče i niza problema arhivske službe, jer od njihova tretiranja i rješavanja također zavisi napredak i uspjesi historijske nauke. Ti nas problemi naročito zanimaju i na njih ćemo se posebno osvrnuti na ovom mjestu. No, svakako će i za čitaoce »Arhivskog vjesnika« biti od interesa da prethodno ukažemo i na neka — opća načelna pitanja iz domene historijske nauke koja dr M. Dorđević posebno akcentuira.

Tako prije svega: pitanje klasne uslovljenosti i ograničenosti i najnaprednijih dostignuća buržoaske nauke, zatim pitanje teorije distance u našoj buržoaskoj nauci. Svakako je dobro da se ova pitanja naglase pa razvije o njima življa i sve konkretnija diskusija, uključivši, konačno, i razvoj ozbiljne, principijelne i konstruktivne kritike, koja nam u priličnoj mjeri nedostaje, a često i sasvim izostane. To više što se i kod nas ponegdje javljaju teze o tobožnjoj depasiranosti pojma »buržoaska nauka«, što se ponegdje govori kako je glavno da je netko školski kvalificirani »historičar« koji je završio, odnosno izučio »ceh«; što se počesto zanemaruje pitanje idejnih i metodoloških pozicija i pristupanja naučnoj problematici, što se šira organizacija naučno-istraživačkog rada i nekih »najviših« naučnih ustanova ograničava na tematiku srednjovjekovne historije, a stvarne naučne kritike gotovo i nema bilo zbog zavisnosti mladih kadrova o starijima bilo zbog prožimanja »kritike« ličnim momentima umjesto stvarnim problemima i konstruktivnim pobudama, itd.

S tim u vezi je i pitanje tzv. »redanja činjenica«, tj. pojava niza pisaca u našoj historiografiji koji su potpuno izučili »ceh«, a koji sabiru činjenice, često i vrlo brojne, zatim ih prepričaju pa to objavljuju kao »naučne« radove držeći se principa: glavno je da se čovjek »javi« u svakom svesku što većeg broja publikacija. Autor opravdano podvrgava kritici »redanje činjenica«... »kao da same činjenice mogu svojim povezivanjem davati naučna rješenja« (str. 70), a jednako i na drugom mjestu (str. 88), gdje je riječ o stvaranju historijske sinteze, potvrđuje: »Stihijnog izrastanja istoriske sinteze iz amorfne mase činjenica i podataka ne može biti, do sinteze dovodi samo proces rada podvrgnut zakonitostima istoriskog saznanja koje su poznate i iz drugih društvenih nauka«. Prema tome trebalo bi zaista da naša nova naučna kritika na konkretnim primjerima što češće i bolje ukazuje na to što zapravo znači »izučiti ceh« u historijskoj nauci.

Svoja izlaganja o teoriji distance autor pravilno povezuje (str. 32. i slijed.) s organizacionim pitanjima. On se naime osvrće na one koji se izgovaraju... da treba strpljivije očekivati rezultate istoriske nauke, jer se oni ne mogu dati u kratkom vremenu, posebno u uslovima idejnog preobražaja koji je nauci postavio veće zahtjeve i odgovornije zadatke i postavlja pitanje: »da li je samo vreme dovoljan činilac da se dođe do novih i potrebnih rezultata ili je ono činilac samo tada ako se pravovremeno zasnuje takav sistem izučavanja koji otvara određenije perspektive naučnom razvitku i obećava konkretne rezultate u bližoj budućnosti«. Tome autor dodaje (str. 33) sasvim umjesnu konstataciju: »Ne bi se otišlo daleko od istine ako bi se istaklo da je pozivanje na vrijeme, na potrebu strpljenja u naučnom radu, često pokušaj da se otklone prigovori u pogledu izbora naučne problematike ili pak načina njenog rešavanja, pokušaj da se izvesni naporj usmereni na dalju primenu klasičnih metoda buržoaske nauke opravdaju koristima za neki budući rad, kao njegova pripremna etapa«. Mi bismo ovome dodali da je faktički i te kako postojala i još postoji tendencija nekih starijih, a i mladih, kadrova u našoj historijskoj nauci da uporno zadrže stari naslijeđeni, i davno zastarjeli, sistem rada te da prema takvim tendencijama nije bilo sa strane progresivnih snaga dovoljno organiziranog ni odlučnog otpora i borbe. Ukratko, i poslije oslobođenja zemlje 1945. godine mnogo smo zanemarili organizacione uslove neophodne za pravilan i sve uspješniji razvoj historijske nauke. To osobito vrijedi i za situaciju u NR Hrvatskoj. I najsumarnija analiza stanja postojećih historijskih instituta, kao osnovnih naučnoistraživačkih jedinica, i viših organizacionih formi za koordinaciju istraživanja i objedinjavanja perspektivnih planova to nesumnjivo i nepobitno dokazuje. Dakle, krajnje je vrijeme da pokrenemo živu diskusiju o ovim organizacionim uslovima, da fiksiramo neposredna i perspektivna rješenja i da ih što prije realiziramo. Na ovome je bitno zainteresirana i naša arhivska služba, jer bez spomenutih rješenja ni ona ne može da se pravilno usmjeri kako u mnogim važnim organizacionim pitanjima, tako ni u postavljanju najefikasnije i dugoročnije politike sređivanja arhivskih fondova.

Na temu organizacionih uslova autor i na drugom mjestu (str. 27—28) vrlo dobro precizira: »U sistemu naših naučnih ustanova postoji niz ustanova koje su nasleđene zajedno sa svojim kadrovima i problematikom kojom su se bavili. Ne samo što su te ustanove i kadrovi nastavili da rade po starom sistemu i na davno odabranoj problematici istoriskih istraživanja, već se i danas uglavnom pojavljuju sa rezultatima koje su ranije postigli, objav-

ljujući evo već preko deset godina dela na koja nikakav uticaj nije izvršio naš revolucionarni preobražaj svojim idejnim, naučnim komponentama. S druge strane, i u planu rada tih ustanova i kadrova uglavnom se produžuju davno započeti radovi ili pak organiziraju novi, ali po istom sistemu rada kao nekada . . .»

S ovim se najtješnje povezuje i pitanje materijalnih sredstava koja zajednica daje za napredak historijske nauke. Autor je dobro ukazao (str. 27) kako sloboda naučnog stvaranja i slobodno korištenje materijalnih sredstava koje daje društvena zajednica mogu pomoći i održavanju zastarjelih tendencija u našoj historijskoj nauci; naglasio potrebu (str. 40) da »društvo ima mogućnosti da raspodelom svojih sredstava utiče na određene proporcije u radu ustanova, a time i u samoj istorijskoj nauci, potstičući razvijanje savremenijih oblika rada i ustanova koje prihvataju savremene zadatke — ukratko, da odlučujuće utiče u prilog pozitivnim tendencijama u razvitku naše istoriske nauke.« I dosadašnja je pozitivna praksa pokazala da rješenje problema financiranja, kao regulativa razvoja, treba tražiti u onome što i autor u svojim zaključcima (str. 102) sugerira, tj. »trebalo bi sve više ići na finansiranje naučnih zadataka a ne naučnih ustanova.«

No, kada je riječ o ustanovama, treba svakako spomenuti i autorova vrlo dobra razmatranja (str. 36. i slijed.) o starim i novim ustanovama za historijske studije u našoj zemlji. Naglasivši pojavu niza novih ustanova koje se uglavnom posvećuju užoj historijskoj problematiki vezanoj za borbene tradicije radničke klase i revolucionarna ostvarenja u našem vremenu, autor pravilno ističe kako je nemoguće solidno izučavanje te problematike izvan istraživanja općeg historijskog procesa pa dobro kaže: »Izučavati radnički pokret, socijalističku misao i socijalističke partije izdvojeno od opšteg istoriskog razvitka znači ostati na nivou shvatanja da su to propratne pojave istoriskog razvitka a ne i njegov sastavni, bitni deo.« Jednako, mislimo, zaslužuje da se citiraju i dalji autorovi izvodi u tom pravcu (str. 37), gdje se kaže: »Takva podela problematike u istoriskim izučavanjima često je dobrodošla pojedinim istoričarima da noviju istoriju izučavaju i obrađuju bez istorije radničkog pokreta, da se ograniče na sebi blisku građansku istoriju sa njenom preživelim problematikom, pod izgovorom da se idejna, revolucionarna, socijalistička ukratko **klasna** problematika posebno izučava, u posebnim ustanovama i sa posebnim kadrovima. Na taj način subjektivne sklonosti dobijaju opravdanje u »objektivnim« uslovima, »organizaciji« naučnog rada, određenom »sistemu« podele rada i posebnih izučavanja u okviru pojedinih naučnih ustanova. Time se, ujedno, stvaraju povoljni uslovi da u okviru »stručnog« i »čisto« naučnog rada, »pripreme istoriske građe«, »historiografske »rekonstrukcije činjenica« — oživljava nasleđeni buržoaski metod rada«. Autor je na drugom mjestu (str. 82) sasvim ispravno dopunio ovo izlaganje: »Ali, s druge strane, marksistička izučavanja novijeg perioda, koja obuhvataju revolucionarnu problematiku, uglavnom ostavljaju postrani dobar deo istoriske problematike koji se odnosi na vladavinu buržoazije.« Mi bismo arhivisti dodali ovome još nešto. Pri spomenutoj »podjeli rada« došlo je u mnogo slučajeva i do toga da su se mnoge od novih ustanova posvetile isključivo sakupljanju arhivske građe, da su postale zapravo arhivske a ne naučno-istraživačke ustanove. Pritom sabiru i takvu građu koja je integralni dio fondova u općim republičkim i regionalnim arhivima cijepajući tako organske cjeline historijske dokumentacije. Nije potrebno dokazivati

kolike neprilike to stvara radu općih arhiva i koliko ta dezintegracija i dekoncentracija pojedinih fondova (organskih cjelina) šteti racionalnosti rada u oblasti historijskih istraživanja.

Znači da bismo u budućim organizacionim rješenjima trebali prije svega, do najveće moguće mjere, ostvariti jedinstvene ustanove za proučavanje novije nacionalne historije. Specijaliziranim ustanovama, koliko su potrebne za izučavanje neke posebne problematike, kao i specijalnim arhivima trebalo bi jasnije precizirati zadatke u sabiranju građe, uz poštovanje principa integralnosti arhivskih fondova s jedne strane, a nadležnosti općih arhiva s druge strane.

Neophodnost kolektivnog — organiziranog rada u historijskoj nauci i saznanje da je bez takva rada nemoguće rješavanje svake iole važnije problematike dovoljno prožima cjelokupna autorova izlaganja. Možda će tko primijetiti da su to dovoljno poznate stvari pa da ih i ne treba ponavljati. Činjenica je međutim da smo s provođenjem tih »poznatih stvari« tek u počecima. Dapače vrlo je žalosna činjenica da npr. od postojećih historijskih instituta u NR Hrvatskoj ni jedan od njih od svog osnutka do danas nije na kolektivnoj osnovi organizirao niti jedan zadatak obrade neke značajnije historijske problematike! Dakle, očito je već vrijeme da povedemo ozbiljnu i konstruktivnu diskusiju o dosadašnjem radu, ostvarenjima i planovima naših instituta, a i šire — načelno i konkretno — koliko nam i kakvih ustanova treba koje će biti zaista instituti, tj. osnovne i solidno organizirane **naučno-istraživačke** jedinice, a ne kao dosada da budu neke kompleksne i neodređene ustanove u kojima se isprepleću neki elementi: instituta, naučne stanice, odmarališta-gostinca, arhivske zbirke, servisa za tehničke usluge i sl. Kako i ovi problemi bitno zadiru i u domenu arhivske službe, to će sigurno i redakcija »Arhivskog vjesnika« rado pružiti mogućnosti svakom tko bude želio da svojim prijedlozima doprinese diskusiji i pronalazenju najboljih rješenja.

Treba, nažalost konstatirati da je dosada bilo malo inicijative za ove diskusije. Ni historijski časopisi, pa ni oni »vodeći«, ni historijska društva (kao ni Povijesno društvo Hrvatske) nisu pokazali spomena vrijedne inicijative, aktivnosti ni zahvata u ove i srodne, nesumnjivo, vitalne probleme naše historijske nauke.

Naglašavajući živu i organsku povezanost i zainteresiranost arhivske službe s organizacionim i ostalim problemima historijske nauke, mislimo da ne treba dokazivati tu tijesnu povezanost. Da je čitav proces od prikupljanja, pa sređivanje arhivske građe, preko njene analize, do sinteze i ostvarenja historijske studije — djela, da je to sve jedna cjelina, jedan jedinstveni proces, to je uglavnom svima poznato. Jednako je jasna i bitna posljedica i zaključak koji odatle proizlazi, tj. potreba najuže suradnje arhivskih ustanova koje prikupljaju i sređuju građu s naučno-istraživačkim ustanovama odnosno istraživačima koji organiziraju obradu te građe, njenu analizu i ostvarenje sinteze — naučnog djela. No, kako je ostvarenje te organske povezanosti kod nas u praksi sasvim manjkavo i nedostatno, pa potom i sadržina tog jedinstva ponekad nejasna, dobro je učinio i dr. M. Đorđević što je ponovno i razmjerno iscrpno naglasio niz aspekata ovoga pitanja, na mnogo mjesta u svom radu, od uvodnih napomena do zaključnih izlaganja. Spomenut ćemo posebno njegove izvode (str. 80) gdje se kaže:

»Prethodni postupak pribavljanja i sređivanja dokumentacije kod nas ima znatnu organizacionu širinu, ali je u priličnoj mjeri zatvoren u sebe. Vrlo malo se diskutovalo o tome da li je to neki poseban, »stručni« postupak ili je pak isto tako idejni poduhvat kao i rad na sintezi za koju se, uostalom, istoriska građa i obezbeđuje. S obzirom na tu povezanost, nužno je ostvariti idejno, naučno jedinstvo prethodnog postupka i same sinteze. Inače, potpuno opravdano moglo bi se reći da je rad na sintezi otežan **načinom** na koji se prikupljala i sređivala obimna istoriska građa, a koji ne olakšava rad istoričarima. Međutim, umesto podvajanja i suprotstavljanja tih zadataka, bolje je da jedinstveni organizacioni proces rada obuhvati sve faze od prikupljanja građe do konačne istoriske sinteze, i da se zajedničkim naporima uklanjaju disproporcije u radu na prikupljanju građe i samoj obradi istorije.

U ovom kratkom pregledu spomenuli smo tek neke od važnijih problema naše historijske nauke, ne ulazeći na ovom mjestu u sve ostale koje je naglasio i tretirao dr M. Đorđević u svojoj knjizi. No, i iz ovih napomena se vidi da tih problema ima priličan niz, kao i to da se radi o najosnovnijim problemima. Potpuno su stoga umjesne i one autorove teze kojima pledira da historijska nauka dođe pod presudniji utjecaj društvenih potreba i da se krene bržem rješavanju spomenutih problema. Daleko od pomisli da traži neku dirigiranu nauku kao i od shvatanja da bi se sve moglo rješavati zakonodavnim ili administrativnim mjerama, autor vrlo dobro naglašava (str. 101) pri kraju svojih izlaganja: »... uz zakonodavstvo koje određuje opšte okvire i opšti uticaj i kontrolu društva, potrebna je svesna i organizovana borba naprednih snaga da određena, marksistička ideologija prođe i u istorijsku nauku, ne samo kao princip tumačenja istoriskih zbivanja nego i kao sistem organizacije celokupnog njenog rada, usmeren na dobijanje određenih, društvu potrebnih rezultata.«

Predimo sada na neka pitanja arhivske službe koja je autor istakao u svomu radu.

Autor je dobro naglasio (str. 58) da »sređivanje istoriske građe za potrebe istoriskih izučavanja pretstavlja obiman i trajni zadatak samih arhivskih ustanova«, no u cjelokupnom svom izlaganju, kada ocjenjuje stepen sredenosti i pristupačnosti građe u arhivskim ustanovama, čini se da ne uvažava dovoljno i druge funkcije tih ustanova, napose upravne i kulturno-prosvjetne, koje su obimne i neophodne, a koje uz razmjerno skromna materijalna sredstva, kao i uz stanje primljene građe, bitno utječe na stepen sredenosti i pristupačnosti arhivskih fondova. Ne mislimo da se kao arhivisti opravdavamo isključivo objektivnim faktorima. Ne tvrdimo da su sve tzv. unutarnje rezerve naše arhivske službe najbolje i najracionalnije iskorištene, niti da u organizaciji njenoj ne treba još štošta usavršiti, ali je nesumnjiva činjenica da materijalne, tehničke i kadrovske mogućnosti naše arhivske službe još mnogo zaostaju za potrebama i zadacima koje nalažu sve njene savremene funkcije. Mi smo, istina, postigli u tome zavidni napredak poslije oslobođenja zemlje 1945. godine, no još uvijek su ostala neriješena i neka osnovna pitanja. Dovoljno je pritom radi ilustracije navesti npr. brojne teškoće i spor tempo organiziranja regionalnih arhivskih ustanova tamo gdje još nedostaju, a preko kojih treba na **čitavom** državnom području osigurati osnovnu zaštitu i **čuvanje** svih vrsta dokumentacije koja treba da postane arhivska građa. Dalje, teškoće sa smještajem mnogih i najznačajnijih arhivskih ustanova, koje nemaju spremišnog prostora ni da prime, a kamoli da srede, često

ni vrlo važnu dokumentaciju prijeko potrebnu našoj nauci. Ima još sličnih problema. Treba dakle pri ukupnoj ocjeni uzeti u obzir, uz subjektivne slabosti i ove objektivne momente, i ono teško nasljeđe prošlosti koje ne možemo olako ni odjednom prevladati. Nasljeđe buržoaske historiografije i njene arhivske službe je zaista više nego teško i bremenito bezbrojnim neriješenim pitanjima pa se ono mučno svladava usprkos našem savremenom dinamičnom razvoju i napretku.

Opravdane su autorove primjedbe i napomene (str. 61. i slijed.) o tome što sve sačinjava historijsku dokumentaciju potrebnu savremenoj progresivnoj, tj. marksističkoj nauci. Kada međutim govori o arhivskim fondovima autor, čini se, misli samo na »registraturne« fondove. Danas se pak ne bi moglo reći da naše arhivske ustanove poklanjaju brigu samo takvoj građi. One u svom praktičnom radu sve više zahvataju u stvarnu cjelinu historijske dokumentacije, prikupljaju je, čuvaju i sređuju. Čini nam se međutim da je osnovni problem sadanjenog časa i stanja u tome da se što prije uskladi i koordinira akcija prikupljanja i čuvanja svih vrsta historijske dokumentacije koju danas vrše i opći i specijalni arhivi, i naučni instituti, pa biblioteke i muzeji. Posljedica je svaštarstvo u radu spomenutih ustanova, a najgore je to da se vrlo često razbijaju organske cjeline arhivskih fondova i zbirki te bespotrebno stvaraju velike poteškoće istraživačima. Najpreča je dakle potreba da se uskladi i racionalno razgraniči djelatnost općih i specijalnih arhiva te da se jednako razgraniči stvarna nadležnost između arhiva, biblioteka i muzeja. To će doprinijeti stručnijem i ekspeditivnijem radu na obradi i sređivanju pojedinih vrsta dokumentacije, a osiguranjem integralnosti fondova i zbirki bit će racionalniji i plodniji rad istraživača — korisnika te dokumentacije. U NR Hrvatskoj već je u završnoj fazi dogovor o razgraničenju između arhiva, biblioteka i muzeja, no pitanje usklađivanja rada između općih i specijalnih arhiva još nije načeto, kao ni pitanje arhivske djelatnosti naučnih instituta.

Govoreći o odnosu arhivskih ustanova spram fondova koje čuvaju autor (str. 43) kaže: »Arhivske ustanove su po svom osnovnom zadatku prinudene da se podjednako bave svakim dokumentom, bez obzira na njegov sadržaj i značaj, pa i bez obzira na problematiku kojoj pripada i njen odnos prema istoriskim izučavanjima koja se sprovode u drugim ustanovama ili naučnim kolektivima«. Ovo je tačno samo u jednom, najopćenitijem smislu. U praksi međutim u svakoj iole organiziranoj i konsolidiranoj arhivskoj ustanovi provodi se politika sređivanja i uopće obrade građe prema perspektivnom planu prioriteta. Prije svega se nastoje srediti oni najvažniji fondovi. Nadalje, u okviru Saveza društava arhivskih radnika FNRJ već je bilo govora o potrebi dalje korekcije politike sređivanja na temelju petogodišnjih planova naučno-istraživačkih radova u oblasti historijske nauke. Te planove sada izrađuje savezni i republički savjeti za naučni rad, a kada budu završeni, oni će biti jasan putokaz arhivskoj službi za politiku davanja prioriteta obradi određene arhivske građe. Time se dakako još ne iscrpljuje problem suradnje arhivskih ustanova s naučno-istraživačkim jedinicama, jer treba još mnogo da se uradi na ostvarenju onog jedinstvenog procesa od prikupljanja građe do historijske sinteze, ali vrijedi istaći i spomenutu orijentaciju i politiku arhivske službe, kao nesumnjivi korak tome jedinstvu.

Tačne su autorove napomene da još uvijek postoje mogućnosti »za izvestan monopol u pogledu istraživanja i korišćenja arhivske građe« (str.

59), odnosno da dolazi »do čudnih pokušaja da se određena istoriska građa **rezerviše** za ličnu upotrebu» (str. 60). S takvim konstatacijama se, dakako, ne smije generalizirati, no činjenica je da spomenutih pojava ipak ima u mnogim arhivima po svijetu. Isto je tako tačno da ovakve pojave nije ni lako praktički baš sasvim eliminirati. Spomenut ćemo međutim i ovdje inicijativu Arhivskog savjeta NR Hrvatske da se izrade vodiči kroz arhivsku građu svake arhivske ustanove. Savjet za kulturu i nauku NR Hrvatske razaslao je takvu preporuku svim arhivima općeg tipa, pa će, nadajmo se, za koju godinu ti vodiči biti izrađeni. Elementi i podaci iz njih doprinijet će, uz ostale svoje svrhe, nesumnjivo i znatnom smanjenju mogućnosti »rezerviranja« građe.

Ne bismo se mogli u potpunosti složiti ni s autorovom tvrdnjom kada (str. 66) kaže: »Kod nas se još nije poduzeo organizovani pokušaj da se celokupni raspoloživi fondovi istorijskih izvora povežu u jedinstveni sistem istoriske dokumentacije.« Prije svega, naime, ovdje treba spomenuti akciju provedenu od istoriskog odjeljenja Instituta društvenih nauka u Beogradu koje je izradilo kartotečnu evidenciju svih važnijih fondova XX stoljeća u jugoslavenskim arhivima. Uz druge evidencije, to je svakako vrijedan korak prema cilju o kojem govori dr M. Đorđević. Zatim i arhivske ustanove u našoj zemlji već su povele akciju oko stvaranja informativnih centara, posebno u Državnom arhivu FNRJ i u centralnim republičkim arhivima, gdje bi se, uz ostalo, grupirali i podaci i evidencije o fondovima svih arhivskih ustanova te o stepenu središtenosti i pristupačnosti tih fondova. Ponegdje je već nešto i učinjeno u tom pravcu, prema kadrovskim i materijalnim mogućnostima pojedinih ustanova. Brža realizacija tih centara uglavnom zavisi baš od spomenutih kadrovskih i materijalnih mogućnosti koje u pretežnom broju slučajeva nisu zavidne. Svakako će i izrada spomenutih vodiča kroz arhivsku građu, pa grupiranje tih vodiča u naučnim centrima, također dosta doprinijeti centralnoj evidenciji fondova i uopće dokumentacije pohranjene u arhivskim ustanovama općeg tipa. Sve je to doduše tek dio »jedinstvenog sistema istoriske dokumentacije« o kojem govori i za kojega se opravdano zalaže dr M. Đorđević, no za potpuno ostvarenje toga sistema potrebna je prvenstveno, uz više materijalnih i kadrovskih snaga, veća i smišljena akcija naučno-istraživačkih jedinica (instituta, sveučilišnih katedara i dr.), njihov veći interes za rad na izvornoj arhivskoj građi, njihova veća briga da se zajedničkim naporima izbore potrebna materijalna sredstva i kadrovske snage i njihov najaktivniji udio u razradi i konkretizaciji tog jedinstvenog sistema historijske dokumentacije.

S tim u vezi izvanredno je aktuelna i važna i ona autorova napomena (str. 84) u kojoj kaže: »Možda bi trebalo više misliti i na to da se i sa gledišta potreba buduće istoriske nauke o našem vremenu ostavi nešto više dokumentacije po onome uzoru po kome bismo želili da smo je i sami nasledili iz prošlosti, i na taj način budućim generacijama prištedi bar nešto od onoga mučnog rada kojim mi sada prekopavamo naslage prošlosti.« I ovim je riječima naglašeno ne samo značenje ostvarenja jedinstvenog sistema dokumentacije, nego i važnost vanjske službe arhivskih ustanova, službe koja mora da sistematskim i upornim radom nadzire na terenu čuvanje svih onih vrsta tekuće dokumentacije koja s vremenom postaje arhivska građa i koju će preuzeti arhivske ustanove. Ovdje moramo ponovno naglasiti potrebu da se što prije osnuje dovoljan broj regionalnih arhivskih ustanova koje će na

čitavom državnom području osigurati zaštitu i čuvanje historijske dokumentacije. U tom pitanju arhivskoj je službi potrebna najšira podrška naučnih i kulturnih krugova i ustanova, narodnih vlasti i društvenih organizacija. Tek tada ako prije svega osiguramo osnovnu zaštitu i čuvanje građe na čitavom terenu, možemo ozbiljno poraditi i na ostvarenju jedinstvenog sistema historijske dokumentacije, tek tada možemo reći da ćemo efektivno nešto učiniti u pravcu da budućim generacijama uštedimo tolike poteškoće s kojima se mi moramo boriti zbog nesačuvanosti i necjelovitosti naslijeđene historijske dokumentacije.

Nikako se ne možemo složiti s autorovom tvrdnjom (str. 92) kada kaže ne samo o historijskim institutima nego i o arhivskim ustanovama da . . . ne olakšavaju širem krugu naučnih radnika brža i uspješnija istoriska istraživanja«!?! Ne mislimo pošto-poto braniti arhivske ustanove i ne tvrdimo da ponegdje nije bilo ili da još nema dovoljno razumijevanja i susretljivosti prema istraživačima koji dolaze u arhivske ustanove. No generaliziranje koje vrši dr M. Đorđević nije nikako na mjestu. Njegove su konstatacije nažalost tačne u pogledu niza historijskih instituta, ali što se tiče arhivskih ustanova i njihove **današnje** prakse bili bismo zaista zahvalni autoru ako može da nam konkretizira svoje primjedbe. S naše strane mi ćemo, bar za područje NR Hrvatske, uskoro objaviti jednu analizu koja će pokazati koliko je uopće naučnih radnika pokazivalo želju da radi svoje studije na arhivskim izvorima te tražilo usluge od arhivskih ustanova. Možemo već sada reći da će bilansa biti poprilično nepovoljna za naše historičare, jer je praktički razmjerno vrlo mali njihov broj pokazao ozbiljne sklonosti da se koristi arhivskom dokumentacijom i da se pojavljuje u arhivima, pa i tamo gdje im je ukazivana najveća moguća uslužnost i susretljivost. Očito nas i ovdje detaljnija analiza vraća na onaj osnovni problem, tj. na pomanjkanje ozbiljne i solidne **organizacije** istraživačkih radova u oblasti historijske nauke. Naučne i nastavne ustanove koje su pozvane da organiziraju taj rad i koje su primale za to materijalna sredstva od zajednice nalaze se još uvijek pretežnim dijelom pod utjecajem one generacije naših naučnih radnika i nastavnika koji, bilo zbog pretjeranog individualizma ili egocentrizma bilo zbog neshvatanja naših društvenih potreba, nisu u stanju da potaknu i ostvare dovoljno široku i zaista naučnu organizaciju istraživačkih radova kakva nam **danas** treba, a bez koje naša historijska nauka neizbježno zaostaje.

Kada prevladamo tu osnovnu poteškoću i riješimo taj problem pa ostvarimo potrebnu i savremenu organizaciju naučno-istraživačkog rada, postavimo solidan program rada (konkretiziramo društvene potrebe), okupimo suradnike u radnim ekipama, a metod rada usmjerimo prvenstveno na korištenje izvorne građe, tada i naše arhivske čitaonice neće uzalud očekivati historičare, tada će se silom konkretnih potreba ostvariti i ona povezanost i koordinacija svih onih faktora u jedinstvenom procesu od prikupljanja, čuvanja i sređivanja arhivske građe do historijske sinteze — povezanost za koju izvrsno i opravdano u čitavoj svojoj knjizi pledira i dr M. Đorđević. Takva će organizacija i pritisak konkretiziranih društvenih potreba olakšati i arhivskim ustanovama da brže izbore rješenja svojih materijalnih, tehničkih i kadrovskih problema. Arhivske ustanove, dakle, zaista željno očekuju ostvarenje spomenute organizacije i fiksiranje svoje uloge i svojih zadataka u njoj. Ne mislimo pritom idealizirati. Bit će sigurno i u arhivskoj službi pojava konzervativnih shvatanja koja će otežavati uklapanje u tu organizaciju i u

taj jedinstveni proces rada, no, u cjelini uzevši, mislimo da se može reći kako nije osnovana tvrdnja da arhivska služba ne bi bila voljna da olakšava i najširem krugu naučnih radnika njihova brža i uspješnija istraživanja.

Pošto je naglasio veliku dekoncentraciju dokumentacije po brojnim arhivskim i drugim ustanovama, trajni zadatak sređivanja »milionskih« arhivskih i bibliotečnih fondova, kao i neku opasnost da historičari »ostanu odvojeni od građe«, autor se zalaže (str. 96. i slijed.) za osnivanje »ustanova novog tipa, za istorisku dokumentaciju«. To bi po njegovim zamislima bile nove i posebne ustanove, ili posebna odjeljenja pri ustanovama (ne kaže se kojima) koje bi, kako kaže autor: »... lakše . . . mogle, u svakom konkretnom slučaju, da se prilagode potrebama povremenog grupisanja i pregrupisanja neophodne dokumentacije, kao što bi mogle doprineti i formiranju naučnih kolektiva koji bi u svojim konkretnim povremenim sastavima (a ne stalnim, što je slučaj u klasičnim naučnim ustanovama) najbolje savladali određenu istorisku problematiku«. Znači da bi te nove ustanove uzimale na posudbu arhivsku građu i uopće sve vrste historijske dokumentacije iz arhivskih i drugih ustanova, potrebne za naučnu obradu određene tematike, zadržavajući tu dokumentaciju sve dok naučna obrada traje i dokle ona to traži. Kolikogod u ovom prijedlogu ima privlačnog i racionalnog sa gledišta interesa konkretnog istraživača odnosno istraživačke ekipe, mislimo da bi to praktički bilo teško provedivo iz ovih glavnih razloga: 1) ima mnogo dokumenata kompleksnog karaktera potrebnih raznim istraživačkim ekipama, pa uzme li ih jedna od njih iz fonda gdje su deponirani, ostalim ekipama bivaju nepristupačni; 2) pojedini su dokumenti često naoko sitnim a vrlo brojnim, i u njihovoj sveukupnosti vrlo važnim, nitima vezani uz ostale dokumente istog fonda, da istraživač mora da konzultira tu cjelinu; stoga je teško, pogotovu kod šire i veće problematike, izdvojiti iz fondova unaprijed »samo ono« što pretpostavljamo da će pri obradi teme i sinteze stvarno trebati; 3) ovakvim bi se izdvajanjem dokumentacije iz fondova djelomično pogodovalo stvaranju »monopola« i »rezerviranja« građe samo za potrebe određenih istraživača (protiv čega inače načelno govoreći na drugom mjestu, na adresu arhivista, i dr M. Đorđević ustaje), a ne bi bilo opravdano da se ne omogući širem krugu istraživača ili njihovih ekipa da obrađuju problematiku važnijih historijskih problema; i kad se najbolje planiraju istraživački radovi, ne bi se smjelo omogućiti monopoliziranje građe i tematike, i 4) sudeći po dosadašnjim arhivskim iskustvima i sličnim posudbama građe, postoji ozbiljna opasnost da bi se spomenutim izlučivanjem dokumentacije stvorila postepeno tolika zbrka i poteškoće da bi nadošli novi problemi nesređenosti i nepreglednosti raspoložive historijske dokumentacije.

Ne vidimo, dakle, opravdanost takvog rada predviđenih novih ustanova. Mislimo da se pitanje može bolje rješavati putem: određene koncentracije arhivske građe u racionalnom broju arhivskih ustanova (prema određenom planu mreže tih ustanova); razgraničenjem stvarne nadležnosti između općih i specijalnih arhiva, kao i između arhivskih ustanova s jedne strane i biblioteke, muzeja i instituta s druge strane; što skorijom izradom vodiča (a postepeno i detaljnih inventara) za sve fondove i zbirke historijske dokumentacije; stvaranjem informativnih centara za historijsku dokumentaciju u svim naučnim središtima; boljom opremom i uređenjem mikrofilmske službe koja neće raditi po komercijalnim cijenama već na principu naučnih — kulturnih usluga koje moraju bivati sve jeftinije u jednoj socijalističkoj zemlji. Čini

nam se da bi se tek ovim putem postigao stvarniji i stalniji i dinamičniji razvitak naše historijske nauke, promatran s aspekta udjela arhivske službe, dok se onakvim »grupisanjem dokumentacije«, kako ga autor predlaže, to ne bi postiglo.

Konačno, razmotrimo ovo pitanje i na jednom konkretnom primjeru. I sam autor pravilno ukazuje u svojoj knjizi da se radnički pokret ne može proučavati izolirano, nego u sklopu općeg historijskog procesa datog vremena i društva. Prema tome radnoj ekipi historičara treba za obradu ove problematike ne samo dokumentacija koja se u užem smislu tiče radničkog pokreta, nego i sva ona druga koja osvjetljava spomenuti opći historijski proces. A gdje je onda granica te opće dokumentacije koju dotičnoj ekipi moramo »grupisati«? To su praktično gledajući ogromni fondovi koje, opet praktički uzevši, nije baš lako prenositi iz arhivskih ustanova i »pregrupisati«. Ukratko, arhivsku građu treba čuvati i njome se koristiti u arhivskim ustanovama. Zbog apsurdna koji pokazuje navedeni primjer, i u interesu pravilnog proučavanja historije radničkog pokreta odlučno smo protivni i izvlačenju arhivske građe o radničkom pokretu iz organskih cjelina arhivskih fondova gdje se nalazi, kao što se to kod nas nažalost radilo, ostavljajući općim arhivima one »ostatke« nakon tog izvlačenja. Razlozi zbog kojih smo tome protivni jesu stvarni i naučni. I nitko nam ne može prigovoriti da kao arhivisti tobože tjeramo arhivističke principe do nelogičnosti i do apsurdna ili da time kočimo razvoj historijske nauke.

Principima i načinu sređivanja građe u arhivskim ustanovama autor je posvetio mnogo pažnje i dobro je obrazložio mnoge načelne stavove i poglede.

Tako najprije (str. 50) naglašava za dokumentaciju iz perioda buržoaske države da ona »... obuhvata delatnost buržoazije kao vladajuće klase i njenog državnog aparata, a ne i buržoasko društvo u svojoj ukupnosti; materijali su sređeni po područjima delatnosti državnog aparata, a ne po odnosima koji stvarno postoje između pojedinih društvenih pojava«. Dalje upozorava (str. 56) da takova građa »... nije sređena prema onim društvenim odnosima i njihovim srazmerama koji su nužni za marksističku analizu. Struktura nasledene građe proističe iz karaktera ranije istoriske epohe, kojoj je odgovarala i ličnost istoričara, sa njegovim metodom i sistemom rada.«

Uzevši zatim posebno kao primjer »akte državnih arhiva«, sređene prema djelatnosti državnog aparata, po njihovu izvornom registraturnom sistemu kakav je vladao u vrijeme života i operativnosti pojedinih državnih organa, autor (str. 58) kaže: »Prikazujući razvitak svoje, buržoaske države, buržoaska istoriska nauka mogla se potpuno osloniti na materijale državnih arhiva, pa i na onaj red u kome su oni sređeni; buržoaska nauka istoriju prati odozgo, od delatnosti vlade, pojedinih vladinih resora i političkog predstavništva (u kome vidi odraz odnosa društvenih i plitičkih snaga). Takav red marksističkoj nauci ne pretstavlja osnovu za konkretne analize. Marksistička nauka prati zakonitosti istoriskog razvitka, a ne zakonitosti delovanja buržoaske države; za nju su bitna određena područja društvenog kretanja (ekonomski razvitak, klasni odnosi i sukobi, delatnost klasa kroz razne organizacione oblike), stoga sređivanje građe po hijerarhiji državne administracije i njenom delokrugu ne daje mogućnosti za neposredno marksističko izučavanje. **Istoričar — marksist ne može na isti način i sa istim mogućnostima da priđe ostvarenju svojih zadataka pomoću te građe, kao što to čini buržoaski**

istoričar« (istakao B. S.). Malo dalje (str. 58) autor nastavlja: »Nije, dakle teškoća samo u tome što marksist treba da savlada ukupnost društvenog razvitka već i u tome što na nasleđenoj istoriskoj građi on tu ukupnost ne može da sagleda a ono što delimično vidi pojavljuje se u izvrnutom a time i deformiranom obliku.«

Govoreći i dalje o arhivskoj građi sredenoj po sistemu nekadašnje administracije, autor (str. 58-59) ovako precizira svoj stav: »To je sistem koji u pogledu čuvanja građe treba zadržati, ali je on tek osnova za pomoćne popise i kataloge koji će dati pretstavu o sadržini dokumenata u novim nizovima, koji odgovaraju strukturi društva i zakonitosti njegovog kretanja.« Naglasivši zatim (str. 59) da se tom zadatku (izrade pomoćnih popisa i kataloga) kod nas još nije prišlo, autor ukazuje na velike teškoće koje uzrokuje »sadržajni haos formalno sredene arhivske građe.«

Jednako se razračunava (str. 60) s buržoaskim naučnim nasljeđem ispravno konstatirajući kako ono, potiskivano u domeni tumačenja historijskih zbivanja i historijske sinteze, »... utoliko više nastoji da se učvrsti u onim prethodnim etapama naučnog rada, sistemu prikupljanja i sređivanja istoriske građe, koji se neosnovano proglašava za »opšti«, »naučan«, »stručan«, nezavisan od metoda, problema i istoriskih perioda koji se izučavaju;« na to autor (str. 60—61) nadovezuje: »Međutim, upravo ti nasleđeni oblici »naučnog« i »stručnog« rada predstavljaju ozbiljnu smetnju bržem savlađivanju i obradi istorije XIX i XX veka i stvaraju onaj uočljiv nesklad između sve obimnije građe i srazmerno sve oskudnije njene obrade. Sve to ukazuje da pitanje prethodnog naučnog postupka (pripreme istoriske dokumentacije), koji u svojoj suštini treba da bude određen putevima i uslovima markstističkog saznanja, dobija presudan značaj za dalji razvitak naše istoriske nauke.«

Da bi se olakšala sadržajna upotreba historijske građe dr M. Đorđević (str. 63) naglašava potrebu »... da se stvori pomoćni aparat koji bi podatke iz raznovrsnih izvora povezao u sistematsku dokumentaciju o pojedinim istoriskim zbivanjima ili pojavama.«

Tu misao autor i dalje (str. 86-87) precizira: »Upotpuniti i srediti arhivske fondove još ne znači pripremiti dokumentaciju za istorisku nauku. A čim se pređe, s jedne strane, na odabiranje građe, a s druge, na njeno dopunjavanje različitim vrstama svedočanstava, postavlja se pitanje kriterijuma, kako u izboru tako i u samoj klasifikaciji. Jer se ni izbor ni sređivanje istoriske dokumentacije, s obzirom na njen poblemski karakter, ne može vršiti po nekim formalnim oznakama. Samo ona suštinska zakonitost društvenih odnosa i društvenog razvitka koja unosi red u istorisko kretanje može biti rukovodstvo u pribiranju, odabiranju i klasiranju istoriske dokumentacije, koja treba da posluži neposrednim potrebama savremenog naučnog saznanja istoriskog razvitka.«

I dalje (str. 87): »Razumljivo je da se ovom prilikom ne može dublje zalaziti ni u pitanje raznih sistema klasiranja podataka, ali je potrebno naglasiti da ni to nije tehnički, šablonski posao, niti se može obavljati prema nekim opštim principima klasifikacije podataka, koji ne vode računa o suštini istoriskog kretanja, zakonitostima i zadacima istoriskog saznanja. Klasifikacioni sistemi se moraju razvijati nad obiljem konkretnih istoriskih problema određenog istoriskog perioda. Tek tada se može govoriti o prikupljenoj i sredenoj istoriskoj dokumentaciji koja bi neposredno poslužila razvitku istoriskih izučavanja.«

Autor lijepo naglašava (str. 89) da pri izradi klasifikacionog sistema treba ostvariti najtješnju suradnju arhivista i historičara, »**jer rad na sintezi iziskuje da se čitav prethodni postupak sa njim uskladi**«. Tako je i na ovom konkretnom i važnom pitanju ilustrirana potreba i značenje onog prije istaknutog **jedinstvenog procesa** — od prikupljanja i čuvanja građe do historijske sinteze. I potreba žive i djelotvorne suradnje ustanova koje učestvuju u tom procesu.

Naglašavajući potrebu te suradnje, a ukazujući na činjenice da je dosada nije bilo, autor (str. 93) postavlja međutim i ovo pitanje: »Opravdano se postavlja pitanje da li se može odgovoriti potrebama istoriske nauke iz arhivskih ustanova koje svoj rad ne koordiniraju sa naučnim ustanovama i konkretnim zadacima planiranim na području istoriskih istraživanja.«

Na ovo autorovo pitanje treba primjetiti redom kako slijedi:

Prije svega nitko nije nikada tvrdio, niti tvrdi, da se potrebama historijske nauke može odgovoriti samo iz arhivskih ustanova. One imaju samo svoj određeni udio u jedinstvenom procesu rada. Ako bi se pak izradila uporedna bilansa kako su arhivske ustanove a kako postojeći historijski instituti (osim časnih izuzetaka, a u NR Hrvatskoj bez izuzetaka!) izvršili **svaki** svoj udio, čini nam se da rezultat baš ne bi bio nepovoljan za arhivske ustanove.

Dalje, suradnja i koordinacija ne zavisi samo od arhivskih nego i od naučnoistraživačkih ustanova. A činjenica je da su dosada arhivske ustanove znatno više poticale i tražile spomenutu suradnju. Posebno to vrijedi za stručna udruženja arhivskih radnika.

Zatim, ozbiljnog, perspektivnog, koordiniranog i dovoljno širokog planiranja konkretnih zadataka na području historijskih istraživanja nije dosada kod nas uopće ni bilo, isključivom krivnjom naučno-istraživačkih ustanova (instituta, akademija nauka, historijskih katedra na univerzitetima). Tek se u najnovije vrijeme tome pristupilo, i to na inicijativu saveznog i republičkih Savjeta za naučni rad.

Prema tome citirano pitanje dra M. Đorđevića nije umjesno i sadrži malo pretešku optužbu arhivskih ustanova. Očito je da se i ovdje problem svodi na ono osnovno i najaktualnije pitanje, tj. na problem smišljenog organiziranja naučno-istraživačkog rada u oblasti historijske nauke na bazi jednog dugoročnijeg perspektivnog plana rada. Takav plan će tek upravo nametnuti suradnju i koordinaciju o kojoj je riječ, a koja je dosada uslijed pomanjkanja plana nedostajala.

Dakle, ako suradnje i koordinacije i nije bilo, ne znači da je ne može biti, i da su zato potrebne, kao jedini lijek, neke nove i posebne ustanove za historijsku dokumentaciju. Bitno je u toj suradnji koju ćemo razviti da svi faktori, tj. uz ostale i arhivske i naučno-istraživačke ustanove, unesu u tu saradnju, koordinaciju i zajednički rad što manje negativnog nasljeđa buržoaske nauke koja nam je namrla dosadašnju neorganiziranost. Drugim riječima suradnju treba da vode kadrovi koji su u stanju da je ostvare pa da našoj marksističkoj historijskoj nauci osiguraju zaista dinamičniji razvoj i napredak. Ovim smo samo dodirnuli kadrovska pitanje, a drugom prilikom ćemo se detaljnije pozabaviti problemom tko je faktički kod nas vodio tu kadrovska politiku u oblasti historijske nauke, kako je vođena i s kakvim rezultatima.

Vratimo se međutim na principe sređivanja arhivske građe.

Rezimirajući stavove koje je iznio dr M. Đorđević možemo reći da se, osim u nekim formulacijama, načelno s njime slažemo. Posebno treba naglasiti njegove izvode o tome kako ne postoji neki »opći«, »stručni« i »naučni« metod sređivanja koji bi bio jednom za vazda dat i kanoniziran i tobože nezavisan od metoda samog historijskog istraživanja, tj. rada na historijskoj analizi i sintezi. Treba ponoviti da se radi o jedinstvenom procesu, gdje analiza i sinteza bitno cvise o prethodnom postupku. Dosljedno tome, prema potrebama buržoaske historijske nauke razrađena je u toj nauci i odgovarajuća arhivistika. Njeni principi nisu niti mogu biti stalni, vječni i nepromjenljivi. Ima dakako u toj i takvoj arhivistici mnogo toga što ostaje i na čemu se izgrađuju novi savremeni arhivistički principi. No marksistička historiografija, ako želi to biti, ne može ni u kojem slučaju prosto preuzeti čitavo nasljeđe arhivističko kako ga je oblikovala buržoaska historiografija. Nova, savremena historijska nauka, tj. ona prožeta marksističkom misli i metodom, mora i na području arhivistike, koristeći se pozitivnim tekovinama, da izgradi svoje nove principe rada u prethodnom postupku pa maksimalno olakša i ubrza ostvarenje analize i sinteze u naučno-istraživačkom postupku. Ukratko, treba da razradimo i oblikujemo našu novu arhivistiku prema potrebama naše marksističke historiografije.

Konstatirajući ove činjenice i potrebe nismo dakako otkrili ništa novo ni nepoznato. Stvari su i suviše logične i jasne. No, činjenica je međutim da mi arhivisti premalo vodimo računa o svemu tome u praktičnom radu. Tačnije rečeno: ne vodimo dovoljno računa. Istina je da nas vrlo mnogo angažiraju više nego brojni organizacioni, materijalni, tehnički i kadrovski problemi, ali dok smo o tim problemima mnogo raspravljali i pisali, premalo smo pažnje posvetili pitanjima naše nove arhivistike. Pisali smo doduše dosta i o arhivistici, no, čini mi se, da se pritom malo previše prepisivalo i ponavljalo ono što kažu arhivistički pisci starih shvatanja, od Casanove do Papritza. I neki kadrovi koji pokazuju iskren i znatan smisao za arhivističku teritoriju olako su prisizali na takva »sakrosanktna« shvatanja. Premalo smo stvarno studirali, uočavali i analizirali potrebe naše nauke, tendencije perspektivnog razvoja itd. pa da diskutiramo i formuliramo naše stavove i udarimo temelje našoj novoj arhivistici. Što više, kada su se i spominjale potrebe istraživača i naše nauke, bilo je i glasnih povika: to je »druga stvar!« Kao biva da te potrebe nemaju veze s »našim arhivističkim principima«. Dosada je kod nas bilo premalo borbe protiv takvih konzervativnih shvatanja.

Tu nam dakle predstoji velik i dugotrajniji posao i rješavanje niza problema, pa bismo trebali smišljenije i s više sistema i postepeno sve dinamičnije da obrađujemo ovu problematiku. Suradnja s historičarima, po prirodni stvari, mora i ovdje doći do punog izražaja. Prema tome zaista je vrlo dobro što je i dr M. Đorđević naglasio ove probleme u svojoj knjizi.

Autor u priličnoj mjeri zamjera arhivskim ustanovama što sređivanje fondova vrše obnavljanjem izvornog registraturnog sistema unutar kojega i po kojemu je fond nastajao i dobivao svoju strukturu i fizionomiju za vrijeme operativnog djelovanja onog subjekta iz čije je djelatnosti proizašao. Naglašava **formalni** kriterij takvog sređivanja, koje da poduguje samo buržoaskoj nauci i njenoj težnji da se ograniči na ispitivanje »zakonitosti delovanja buržoaske države«. Dozvoljavajući ipak da se fondovi samo »čuvaju« tako sređeni, traži takvu analitičku obradu pri sređivanju kojom će se pomoći otkrivanju »zakonitosti istoriskog razvitka«, pa da se takvim pokazateljima

a ne formalnim kriterijima tretira savremeno sređivanje arhivskih fondova. Dalje autor tvrdi da se kod nas još uopće nije radilo na izgradi »pomoćnih popisa i kataloga« te podvrgava kritici »objektivističke« principe klasiranja odnosno izrade analitičkih kartoteka.

Načelno govoreći ima izvjesne tačnosti u ovim stavovima i tezama, ali se u cjelini nikako ne mogu prihvatiti.

Najprije o »formalnom« kriteriju sređivanja po registraturnom sistemu. Ako pođemo od postavke da je to baš samo »formalni« kriterij, onda je nelođična autorova tvrdnja, da on otkriva »zakonitosti delovanja buržoaske države«. Nadalje, mislimo da se ne da poreći da i te netom spomenute zakonitosti spadaju u onaj kompleks »zakonitosti istoriskog razvitka« koje autor opravdano postavlja kao osnovu i glavni kriterij klasiranja u duhu potreba savremene marksističke nauke. Drugim riječima i historičar — marksist treba da spozna »zakonitosti delovanja buržoaske države«, pa će dakle i njemu trebati podaci koje izvlači iz naoko »formalno« sređenih arhivskih fondova.

Međutim za nas je jednako važno da ovo pitanje tretiramo i s određenih praktičnih aspekata stanja i mogućnosti naše arhivske službe. Pritom treba uvažiti ove glavne momente: 1) mnogi naši arhivi u razmjerno mlade ustanove, mnogi tek nedavno osnovani, neki su u osnivanju, a na nekim područjima još nisu ni osnovani; 2) skoro sve arhivske ustanove u našoj zemlji preuzele su tek prije 5-10 godina brojne i masovne fondove XIX i XX stoljeća u svoja spremišta, preuzevši ih većinom u jednom više nego teško nesređenom stanju i 3) arhivski su kadrovi, u cjelini uzevši čitavu zemlju, razmjerno nedostatni, u prosjeku i većem broju nisu još dovoljno stručno usavršeni, a ne može se realno govoriti da bi se u nekom kratkom roku to stanje moglo baš osjetljivo popraviti, jer je tu potreban dugoročniji napor i rad na rješavanju kadrovskog problema.

U svijetlu takve konkretne situacije i stanja postavlja se praktično pitanje: kako u što kraćem roku omogućiti nauci i istraživačima da se mogu koristiti, bar osnovno sređenim, svim važnijim arhivskim fondovima. Jedino moguće praktično rješenje može se naći u tome da se spomenuti masovni fondovi srede po svom izvornom registraturnom sistemu, njegovim »predmetima« i jedinicama pa da uz pomoć sačuvanih pomoćnih knjiga (protokola, kazala i sl.) budu što prije pristupačni istraživačima, kojima će se tako omogućiti bar osnovno snalaženje u toj historijskoj dokumentaciji. U takvu radu treba da se iscrpi tzv. **osnovno** sređivanje. To treba prije svega da izvrše **sve** naše arhivske ustanove za **sve** svoje važnije fondove. Po takvu završenom poslu dobit će svaka arhivska ustanova i svoj provizorni inventar, u kojem će s jedne strane istraživači imati osnovnu orijentaciju koji fondovi i zbirke postoje u pojedinoj arhivskoj ustanovi (s osnovnim pokazateljima količine i vremenskog perioda), a s druge strane to će biti službeni imovnik koji će pokazivati koja je društvena imovina pohranjena u arhivskoj ustanovi (što se u mnogim ustanovama tek vrlo približno i nepotpuno danas može ustanoviti). Nakon toga, ili uporedo s izradom provizornog inventara, prići će se izradi »Vodiča kroz arhivsku građu« pojedine arhivske ustanove. U njemu će, uz podatke iz provizornog inventara — imovnika, biti osnovni podaci o historijatu subjekta iz čije je djelatnosti nastao fond ili zbirka, a posebno će biti ukazano na sadržajne karakteristike pojedinog fonda ili zbirke zbog što boljeg i lakšeg osnovnog snalaženja istraživača u toj historijskoj dokumentaciji kao i u cjelini dokumentacije čuvane u pojedinoj arhivskoj ustanovi.

Ovakav put i tok tzv. **osnovnog sređivanja** čini nam se jedinim praktičnim rješenjem i jedinom bazom za praktičnu arhivsku politiku sređivanja u našoj konkretnoj situaciji i prilikama naše današnje arhivske službe. Pod tim prilikama mislimo dakako uvijek na arhivsku službu uzetu u cjelini, na prosjek naših arhivskih ustanova općeg tipa, ne omalovažavajući neke veće rezultate u organizaciji i sređivanju što su ih postigle neke pojedinačne arhivske ustanove u zemlji.

Prema tome smatramo da sređivanje fondova po registraturnom sistemu (ili po formalnom kriteriju kako ga naziva dr M. Đorđević) u **fazi osnovnog sređivanja** ima svoje i naučno i praktično opravdanje i smisao.

Drugo je pitanje kada je riječ o daljoj fazi sređivanja, tj. o detaljnoj arhivističkoj obradi, koje je glavni cilj analitička obrada fonda i izrada analitičke kartoteke.

Potpuno se slažemo s autorom da postoji opasnost i mogućnost zablude uslijed primjene »objektivističkih« kriterija u toj drugoj fazi posla. Netočna je njegova tvrdnja da se tom poslu kod nas uopće nije prišlo, jer su neke arhivske ustanove započele a i dovršile analitičku obradu izvjesnih fondova, no bilo je grešaka u radu, primjenom spomenutih »objektivističkih« kriterija, kako u pitanju izbora fondova ili njihovih dijelova koji su analitički obrađivani, tako i u izradi i poslovanju klasifikacionog sistema po kojemu se vršila ta obrada. Suradnja s historičarima — istraživačima tako potrebna i neophodna u ovoj fazi sređivanja i pripreme historijske dokumentacije skoro je potpuno izostala. Nadajmo se da će opća organizacija historijskih istraživanja kod nas konačno biti ostvarena, na bazi razrađenog perspektivnog plana i programa, kako smo to u prethodnim izlaganjima naglasili, pa da ubuduće ne će izostati ni spomenuta suradnja arhista i historičara u važnoj fazi sređivanja i pripreme arhivske građe za istraživanje. Jer, izrada klasifikacionog sistema može i mora biti samo plod takve tijesne i organizirane suradnje.

Tako obrađivani arhivski fondovi mogu u potpunosti da zamijene potrebu osnivanja nekih novih ustanova za historijsku dokumentaciju za koje se zalaže dr M. Đorđević. Navedenom suradnjom izrađena analitička kartoteka neće biti opterećena »objektivističkim« kriterijima sređivanja i ona može značiti »završni stepen klasifikacije« o kojem govori autor (str. 95).

Konačno, svesti zadatak arhivskih ustanova i arhivista samo na osnovno sređivanje, a detaljniju arhivističku obradu povjeriti nekim novim i posebnim ustanovama, značilo bi niveliranje arhivističke djelatnosti pretežno na takav mehanički i šablonski posao za koji bi zaista bilo teško osigurati kvalitetniji kadar arhivista. Bio bi to težak udarac kadrovskoj politici koja mora težiti da arhivskoj službi osigura kadrove solidne i široke naobrazbe, temeljitog stručnog znanja arhivistike, ostalih pomoćnih historijskih nauka, historije i stranih jezika, a koja će politika dati tim kadrovima i perspektivu stručnog razvoja i mogućnosti stručnog i naučnog rada. Jedino takvi kadrovi koji se uz stručni arhivistički posao angažiraju i u nekim stručnim i naučnim studijskim poslovima (izrada analitičkih kartoteka, priprema građe za objavljivanje i sl.) mogu uspješno i kvalitetno dobro izvršiti cjelokupni prethodni postupak pripreme historijske dokumentacije za naučno istraživanje. Bez takve kadrovske politike i takve perspektive za kadrove tko bi se odlučivao za arhivsku službu? Pogotovo u sadašnjim tehničkim uslovima rada u arhivskim ustanovama koji se ne će tako brzo poboljšati!

U vezi s tim načelno se ne možemo složiti ni s kritikom koju dr M. Đorđević upućuje arhivskim ustanovama zbog toga što se bave i publiciranjem arhivske građe. Pritom autor zamjerava (str. 81) da se često ne objavljuje cjelina građe već pojedini dijelovi zaokruženi »prema teritorijalnom principu«; da se takvim objavljivanjem u stvari ne pruža pomoć nauci (str. 82); da se ono vrši bez tješnjih veza s ustanovama koje se bave historijskim izučavanjima (str. 92); da objavljivanjem građe »pojedine arhive žele da se afirmišu kao naučne ustanove« publicirajući dokumente koji nisu uvijek znatnije vrijednosti i da ta aktivnost »ne doprinosi učvršćenju nekog sistema objavljivanja građe kao osnove za kolektivne napore u istoriskim izučavanjima« (str. 93); da ulijed rada na publiciranju dolazi do zanemarivanja »sređivanja cjelokupnih fondova« (str. 100) i sl.

Nesumnjivo je tačno da bi morao postojati razrađeni perspektivni plan publiciranja arhivske građe koji bi proizašao iz perspektivnog plana historijskih istraživanja, određen potrebama istraživanja i odatle proisteklih kriterija prioriteta i značenja — vrijednosti građe, osiguravši najpotpuniju moguću cjelovitost publicirane građe. Težište problema nije dakle u tome što eto arhivske ustanove publiciraju građu iz ovih ili onih razloga, nego u tome što još do danas nema okvirnog perspektivnog plana historijskih istraživanja koji bi dao osnovu za izradu perspektivnog plana publiciranja arhivske građe! To je bitno i osnovno pitanje. A nasuprot autorovim primjedbama na račun arhivskih ustanova treba naglasiti da su baš iz krugova arhivista (naročito njihovih stručnih udruženja i nekih republičkih arhivskih savjeta) najviše dolazile inicijative, da se publiciranje arhivske građe u našoj zemlji koordinira, objedini jednim okvirnim perspektivnim planovima i ta se taj rad, koliko je moguće, i metodski ujednači odnosno standardizira. Da ne nabrajamo, dovoljno je spomenuti referat i zaključke ohridske skupštine Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije («Arhivist» 3-4, 1958, str. 104. i slijed.), zatim prijedloge Arhivskog savjeta NR Hrvatske («Arhivski vjesnik», I. 1958, str. 583, 587; II. 1959. str. 552) i sl. Uostalom i naučne su ustanove publicirale građu bez nekog šireg perspektivnog plana, no autorove oštrice izostale su prema njima. Ni činjenica da inicijative arhivskih ustanova oko utvrđivanja okvirnog perspektivnog plana izdavanja dokumenata nisu našle odaziva kod naučno-istraživačkih ustanova također nije našla mjesta u autorovim izlaganjima.

Kada spomenuti planovi budu konačno doneseni, oni će dakako nametnuti i potrebu ostvarenja najtješnje suradnje arhivskih i naučnih ustanova u zajedničkoj akciji na publiciranju građe. Ne samo u pripremi građe za publiciranje nego i u samom publiciranju, kao izdavači historijske dokumentacije, arhivske ustanove mogu dati dalji prilog historiografiji. I dosada su to pokazale i nema nikakvih opravdanih ni razumnih razloga da im se negira i u budućnosti onemogućuje. Podjela rada na publiciranju građe između arhivskih i naučnih ustanova daje se sasvim dobro i po nauku korisno sprovesti. Kadrovi u nizu arhivskih ustanova imaju spremne za savlađivanje ovog naučnog zadatka, i neizbježno je da im se povjeri dio posla na publiciranju građe to više što je glavno težište rada naučnih ustanova na naučno-istraživačkim poslovima, na obradi određene historijske problematike, na izradi historijske sinteze, na publiciranju historijskih studija (monografija i većih djela), a nije im glavno težište rada na publiciranju historijskih dokumenata. Nadajmo se da će nestati prakse da neki historijski instituti iza arhivističke djelatnosti ili

publiciranja građe skrivaju svoju sterilnost na glavnom zadatku, tj. na organiziranju naučno-istraživačkog rada i na publiciranju stvarnih i konkretnih rezultata svog studijskog rada. I još jednom, kvalitativno dobro izvršenje čitavog prethodnog postupka pripreme arhivske građe za naučno-istraživački rad moći će da uspješno obave samo takvi arhivisti koji imaju spremne, kojima se pruža perspektiva u razvoju i kojima se, uz ostalo, povjerava i bar dio naučnih zadataka na publiciranju historijske dokumentacije.

Razumljivo da izdavačka djelatnost arhivskih ustanova ne smije ići na štetu njihova glavnog zadatka na sređivanju arhivske građe. Možemo slobodno reći da to uglavnom nije bio ni dosada slučaj. Uz pravilnu organizaciju posla ne treba se toga ni ubuduće bojati. U svakom slučaju možemo tvrditi da više ili manje sve ono što su dosada arhivske ustanove objavile svakako je mnogo više na korist historijske nauke nego li štetno. Može se jedino govoriti da je bilo neracionalnosti u radu, jer nije uvijek ostvarena cjelovitost publicirane građe. Nadajmo se da će se i taj nedostatak ukloniti pošto budu doneseni spomenuti perspektivni planovi naučno-istraživačkih radova i publiciranja građe. Naučno-istraživačke ustanove imaju u tome glavnu riječ. Mi arhivisti radosno očekujemo tu riječ, ali to ne znači da je naša uloga samo da čekamo, već i da sve upornije insistiramo na donošenju tih planova i na ostvarenju suradnje s historičarima i naučno-istraživačkim ustanovama. Činjenica da je povezanost arhivskih i naučno-istraživačkih ustanova neizbježna i praktična potreba, i odraz one jedinstvenosti procesa od sakupljanja i čuvanja građe do historijske sinteze, ta činjenica nameće i arhivskim ustanovama dužnost vlastite inicijative na rješavanju ovih pitanja.

Na kraju ovih izlaganja možemo još jednom ponoviti da je knjiga dra M. Dorđevića zaista dobro došla, da ona otvara vrlo potrebnu diskusiju o mnogim bitnim pitanjima razvoja naše historijske nauke i arhivske službe. Ona će sigurno i nama arhivistima dati značajan poticaj za unapređenje rada naših arhivskih ustanova i u naporima da one zauzmu pravo i odgovarajuće mjesto u našem naučnom i kulturnom životu.

Bernard Stulli

IZ ARHIVISTIKE

Priručnik za službenike arhiva, Beograd 1959.

Izd. Drž. arhiva NRS i Stalnog stručnog tečaja za arhivske pomoćnike

Uprave Stalnog stručnog tečaja i Državnog arhiva NR Srbije izdale su arhivistički priručnik uz suradnju većeg broja arhivističkih stručnjaka iz cijele zemlje (22) s težnjom da barem privremeno nadoknade nedostatak takve literature kod nas, a sa željom da »taj priručnik posluži nastavi na tečaju, pripremanju državnih ispita, praktičnom radu u arhivima, kao i rukovodiocima pisarnica za uređenje njihovih arhiva i arhivalija«.

U kratkom uvodu dana je definicija arhivistike te navedeni su osnovni zadaci arhiva od vremena Francuske revolucije, kada su postali javne ustanove, pa do danas.